

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
ELEANOR SHARPSTON
prezentate la 30 noiembrie 2017¹

Cauza C-147/16

**Karel de Grote– Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen VZW
împotriva
Susan Romy Jozef Kuijpers**

[cerere de decizie preliminară introdusă de Vredegerecht te Antwerpen (Judecătorul de pace din Anvers, Belgia)]

„Directiva 93/13/CEE – Clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii – Examinare din oficiu, de către instanța națională, a aspectului dacă un contract intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13 – Articolul 2 litera (c) – Noțiunea «profesionist»”

1. În situația în care o instituție de învățământ nonprofit oferă studenților săi credite care le permit să își plătească taxele de înregistrare și costul vizitelor de studiu sub forma unui plan de rambursare fără dobândă, aceasta acționează ca un „profesionist” în înțelesul Directivei 93/13/CEE?² Mai mult decât atât, în situațiile în care studentul în cauză nu a jucat un rol activ în procedurile ulterioare de recuperare a creanței restante, împreună cu dobânzile și cu cheltuielile pentru recuperarea creanței, o instanță națională are obligația de a examina din oficiu dacă un contract intră în domeniul de aplicare al acestei directive?
2. Aceste chestiuni au fost ridicate într-un litigiu între o instituție de învățământ, pe de o parte, și unul dintre studenții săi, pe de altă parte. Acestea oferă Curții posibilitatea de a defini domeniul de aplicare al Directivei 93/13, precum și competențele și obligațiile instanțelor naționale în temeiul acesteia.

Cadrul legislativ

Directiva 93/13

3. Directiva 93/13 a fost adoptată în temeiul articolului 100a CEE (devenit articolul 114 TFUE). Obiectivele sale includ asigurarea faptului că contractele încheiate cu un consumator nu conțin clauze abuzive și protejează consumatorii împotriva abuzului de putere din partea profesioniștilor³. Statele membre pot acorda consumatorilor un nivel mai ridicat de protecție prin dispoziții naționale mai stricte decât cele din directivă⁴.

1 Limba originală: engleza.

2 Directiva Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (JO 1993, L 95, p. 29, Ediție specială 15/vol. 2, p. 273).

3 A se vedea al patrulea și al nouălea considerent.

4 Al doisprezecelea considerent

4. Al zecelea considerent al directivei prevede că normele privind clauzele abuzive se aplică „tuturor contractelor” încheiate între profesioniști și consumatori. Acesta indică în mod explicit că, prin urmare, trebuie excluse din domeniul de aplicare al directivei, *inter alia*, contractele de muncă, contractele privind drepturile de succesiune, contractele privind drepturi care intră sub incidența Codului familiei și contractele privind înființarea sau organizarea companiilor sau acordurile de parteneriat. Cu toate acestea, directiva este aplicabilă tuturor meseriilor, domeniilor de afaceri sau profesiilor, inclusiv celor de natură publică⁵.

5. Articolul 1 alineatul (1) definește domeniul de aplicare al Directivei 93/13.

„Scopul prezentei directive este de apropiere a actelor cu putere de lege și actelor administrative ale statelor membre privind clauzele abuzive în contractele încheiate între un vânzător sau furnizor [a se citi «profesionist»] și un consumator.”

6. Articolul 2 literele (b) și (c) definește noțiunile „consumator” ca fiind „orice persoană fizică ce, în cadrul contractelor reglementate de prezenta directivă, acționează în scopuri care se află în afara activității sale profesionale” și „vânzător sau furnizor [a se citi «profesionist»]”⁶ ca fiind „orice persoană fizică sau juridică care, în cadrul contractelor reglementate de prezenta directivă, acționează în scopuri legate de activitatea sa profesională, publică sau privată”.

7. Articolul 3 alineatul (1) prevede că „o clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului”.

Reglementarea belgiană

8. Directiva 93/13 a fost transpusă în dreptul național de Marktpraktijkenwet (Legea privind practicile pieței și protecția consumatorilor) din 6 aprilie 2010. Acest act normativ a introdus termenul de „entreprise” [întreprindere] în locul celui de „professionnel” [„profesionist”] utilizat de articolul 2 litera (c) din directivă pentru a defini domeniul său de aplicare. Articolul I.1 alineatul 1 din Wetboek Economisch Recht (Codul de drept economic) definește o întreprindere ca fiind „orice persoană fizică sau juridică care urmărește un scop economic pe termen lung, inclusiv orice asociere a acestor persoane”.

9. Articolul 806 din Gerechtelijk Wetboek (Codul judiciar) stabilește obligațiile instanței în cazul pronunțării unei hotărâri în lipsă: „într-o hotărâre pronunțată în lipsă, instanța trebuie să admită cererile sau apărarea părții prezente, cu excepția situației în care procedura judiciară sau cererile sau motivele ar încălca ordinea publică”.

Situația de fapt, procedura și întrebările preliminare

10. Doamna Susan Kuijpers era studentă la Karel de Grote Hogeschool (Colegiul Universitar Karel de Grote, „KdG”). La 3 februarie 2014, i s-a solicitat să achite KdG suma totală de 1 546 de euro, reprezentând taxa de înscriere aferentă anilor universitari 2012-2013 și 2013-2014 și contribuția ei la costurile unei vizite de studiu. Întrucât nu a putut achita această sumă integral, serviciul Studievoorzieningsdienst al KdG (denumit în continuare „KdGStuvo”) a aprobat în favoarea sa un

⁵ Al paisprezecelea considerent.

⁶ Versiunile franceză și neerlandeză utilizează un singur termen, și anume „professionnel” și, respectiv, „verkoper”.

plan de plată în rate fără dobândă. Pe baza acestui plan, KdGStuvo a plătit doamnei Kuijpers suma menționată pentru ca aceasta să o poată achita KdG. Începând cu 25 februarie 2014, doamna Kuijpers urma să plătească KdGStuvo 200 de euro lunar timp de șapte luni. Ultima rată de 146 de euro urma să fie plătită până la 25 septembrie 2014.

11. În contract era inclusă următoarea clauză:

„În cazul în care suma împrumutată nu este rambursată la timp (total sau parțial), dobânda de 10 % pe an se plătește în mod automat și fără o notificare formală, calculată asupra datoriei restante din ziua următoare scadenței, în lipsa unei tranzacții. O indemnizație pentru acoperirea costurilor de recuperare a datoriei va fi de asemenea plătită într-un astfel de caz, stabilită prin prezentul contract la 10 % din datoria rămasă, dar nu mai puțin de 100 de euro.”

12. Doamna Kuijpers nu a efectuat plățile nici după punerea în întârziere.

13. La 27 noiembrie 2015, KdG a introdus o acțiune împotriva doamnei Kuijpers, în vederea obținerii (în temeiul contractului încheiat de KdGStuvo) a sumei principale (1 546 de euro), a dobânzilor de întârziere de 10 % începând cu 25 februarie 2014 (269,81 de euro) și cheltuieli de judecată de 154,60 de euro, în fața Vrederegerecht te Antwerpen (Judecătura de pace din Antwerpen, Belgia). Prin hotărârea interlocutorie din 4 februarie 2016, judecătura de pace a admis cererea KdG referitoare la quantumul principalul de 1 546 de euro. Cu toate acestea, a redeschis procedurile privind chestiunea dobânzilor și a cheltuielilor de judecată, în vederea audierii opiniei KdG privind posibilitatea de a adresa o întrebare preliminară Curții. La 4 martie 2016, KdG a prezentat observații orale cu privire la acest aspect. Doamna Kuijpers nu s-a prezentat în ședință.

14. Instanța de trimitere menționează că, în temeiul articolului 806 din Codul judiciar, întrucât doamna Kuijpers nu s-a prezentat în cursul procedurii, trebuie să admită cererea KdG, cu excepția cazului în care procedura sau cererea introdusă încalcă ordinea publică. Aceasta ridică problema, în primul rând, dacă instanța națională poate să examineze din oficiu dacă contractul pe care se întemeiază cererea intră în domeniul de aplicare al dreptului național care transpune Directiva 93/13 și, pe de altă parte, dacă o reglementare națională care se opune unei astfel de examinări pe baza faptului că dispozițiile privind clauzele contractuale abuzive nu sunt obligatorii prin natura lor este compatibilă cu directiva menționată⁷. Instanța de trimitere își exprimă, de asemenea, îndoielile cu privire la compatibilitatea legislației naționale care limitează domeniul de aplicare al dispozițiilor privind clauzele contractuale abuzive la contractele încheiate între consumatori și „întreprinderi”⁸ cu Directiva 93/13.

15. În acest context, instanța de trimitere a adresat Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Atunci când este sesizată cu o cerere îndreptată împotriva unui consumator, care are ca obiect executarea unui contract, instanța națională care, potrivit normelor de procedură interne, are doar competența să examineze din oficiu contrarietatea dintre cerere și normele naționale de ordine publică are și competența să examineze și să stabilească din oficiu – chiar și în cazul lipsei părții legal citate – dacă respectivul contract intră în domeniul de aplicare al [Directivei 93/13] astfel cum a fost transpusă în dreptul belgian?

⁷ Instanța națională exprimă îndoieli cu privire la natura normelor interne privind clauzele contractuale abuzive. Nu este cert dacă acestea se califică drept dispoziții de „ordine publică” în temeiul dreptului național.

⁸ Conceptul de „întreprindere” din legislația belgiană de transpunere a directivei ar putea fi interpretat ca fiind mai restrâns decât acela de „profesionist” (parte a definiției domeniului de aplicare *ratione personae* al Directivei 93/13), excluzând astfel contracte precum cel în cauză din domeniul de aplicare al directivei.

- 2) O instituție de învățământ liberă, care asigură o formă de studii subvenționată în beneficiul unui consumator, trebuie considerată o întreprindere în sensul dreptului Uniunii, atunci când este parte într-un contract având ca obiect prestarea unei forme de studii în schimbul plății unor taxe de înscriere și eventual a unei contribuții pentru acoperirea costurilor suportate de instituția de învățământ?
- 3) Un contract încheiat între un consumator și o instituție de învățământ liberă subvenționată, care are ca obiect prestarea unei forme de studii subvenționate, asigurată de această instituție, intră în domeniul de aplicare al [Directivei 93/13], iar o instituție de învățământ liberă, care asigură unui consumator o formă de studii subvenționată, trebuie considerată profesionist în sensul directivei, atunci când este parte într-un contract având ca obiect prestarea unei forme de studii?"

16. Guvernele austriac, belgian și polonez și Comisia Europeană au prezentat observații scrise. În ședința din 9 martie 2017, au fost ascultate pledoariile guvernului belgian și ale Comisiei și răspunsurile lor la întrebările adresate de Curte.

Cu privire la prima întrebare

17. Prin intermediul acestei întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă are competența de a examina din oficiu dacă un contract intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, chiar dacă consumatorul nu s-a prezentat în ședință. Această întrebare este legată de existența unei norme naționale care permite instanțelor să examineze din oficiu doar dacă o cerere este contrară normelor naționale de ordine publică. Vom analiza mai întâi această problemă, întrucât întrebarea dacă Directiva 93/13 este aplicabilă (și dacă aplicabilitatea acesteia poate fi examinată din oficiu) precede în mod logic întrebările referitoare la calitatea părților într-un anumit contract și la legalitatea clauzelor sale.

18. Comisia susține că norma conform căreia consumatorul nu este ținut de clauzele abuzive dintr-un contract este obligatorie. Prin urmare, instanțele naționale au competența și obligația de a examina din oficiu dacă un contract intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, chiar dacă consumatorul nu se prezintă în ședință.

19. Guvernul belgian se raliază la concluzia Comisiei. Acesta susține că articolul 806 din Codul judiciar este în acord cu această interpretare, întrucât, în cadrul reflecției cu privire la examinarea sau nu din oficiu a unui motiv de ordine publică, instanța națională trebuie mai întâi să stabilească dacă această dispoziție intră în sfera de aplicare a normelor de ordine publică. Principiul echivalenței impune ca același raționament să se aplice dispozițiilor directivelor cum este Directiva 93/13.

20. Astfel, potrivit unei jurisprudențe constante, o instanță națională trebuie să examineze din oficiu dacă o clauză dintr-un contract încheiat între un profesionist și un consumator intră în domeniul de aplicare al acestei directive și, în cazul unui răspuns afirmativ, dacă o astfel de clauză este abuzivă⁹.

21. Rămâne totuși întrebarea dacă instanța națională are aceeași obligație atunci când consumatorul nu a participat la procedură.

22. Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie avute în vedere câteva principii deja consacrate în jurisprudența Curții.

⁹ Hotărârea din 21 februarie 2013, Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, punctul 24 și jurisprudența citată). A se vedea de asemenea Hotărârea din 9 noiembrie 2010, VB PénzügyiLizing (C-137/08, EU:C:2010:659, punctul 56). În această din urmă cauză, Curtea a făcut distincție, la punctele 49-52, între încadrarea unui contract în domeniul de aplicare al Directivei 93/13 (prima etapă a raționamentului) și aprecierea caracterului clauzelor acestuia (a doua etapă a raționamentului).

23. În primul rând, „sistemul de protecție pus în aplicare prin Directiva 93/13 se întemeiază pe ideea că un consumator se găsește într-o situație de inferioritate față de un profesionist în ceea ce privește atât puterea de negociere, cât și nivelul de informare. Aceasta conduce la acceptarea de către consumator a clauzelor elaborate în prealabil de către profesionist fără a putea influența conținutul acestor clauze.”¹⁰

24. În al doilea rând, dispoziția potrivit căreia clauzele abuzive nu sunt obligatorii pentru consumator „este o dispoziție imperativă care urmărește să substituie echilibrul formal pe care îl instituie contractul între drepturile și obligațiile cocontractanților printr-un echilibru real, de natură să restabilească egalitatea dintre aceste părți”¹¹. Aceasta trebuie considerată „o normă echivalentă cu dispozițiile naționale care, în cadrul sistemului juridic național, se clasifică drept norme de ordine publică”¹². Examinarea aspectului dacă directiva este aplicabilă unei situații date precede logic această analiză (a se vedea punctul 20 de mai sus și nota de subsol).

25. În al treilea rând, această situație de inegalitate dintre consumator și profesionist nu poate fi compensată decât printr-o intervenție pozitivă exterioară părților la contract¹³. Această intervenție pozitivă constă în examinarea din oficiu de către o instanță a problemei dacă un contract intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13 și a caracterului abuziv al clauzelor sale. Astfel, protecția conferită consumatorilor prin această directivă se extinde și la cazurile în care consumatorul nu invocă caracterul abuziv al clauzei, fie pentru că nu este conștient de drepturile sale, fie pentru că este descurajat să le valorifice din cauza costurilor pe care le-ar implica procedurile judiciare¹⁴.

26. În plus, în conformitate cu principiul autonomiei procedurale a statelor membre, în absența armonizării mecanismelor naționale, normele de procedură care fac posibilă această intervenție pozitivă sunt reglementate de ordinea juridică internă a statelor membre, cu condiția însă ca acestea să nu fie mai puțin favorabile decât cele aplicabile unor situații similare supuse dreptului intern (principiul echivalenței) și să nu facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite consumatorilor de dreptul Uniunii (principiul efectivității)¹⁵.

27. Curtea a avut ocazia să abordeze chestiunea unei proceduri desfășurate în lipsă în cauza Asturcom Telecomunicaciones, care privea un contract ce conținea o clauză arbitrală. O hotărâre arbitrală a fost pronunțată în lipsa consumatorului care nu a atacat-o în termenul prevăzut de dreptul național. Astfel, hotărârea a rămas definitivă. Atunci când Asturcom a dorit să execute silit această decizie, instanța națională competentă a exprimat opinia potrivit căreia clauza arbitrală era abuzivă. Cu toate acestea, dreptul național aplicabil nu prevedea competența instanței de a stabili dacă o clauză arbitrală este abuzivă atunci când se pronunță asupra unei acțiuni în vederea executării silite a unei hotărâri care a rămas definitivă. În aceste împrejurări, instanța de trimitere a solicitat Curții să se pronunțe dacă instanța națională poate, din oficiu, să examineze nulitatea convenției arbitrale și, prin urmare, să anuleze hotărârea arbitrală, dacă ar constata că convenția arbitrală conține o clauză abuzivă¹⁶.

10 Hotărârea din 21 februarie 2013, Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, punctul 19 și jurisprudența citată).

11 Hotărârea din 30 mai 2013, Asbeek Brusse și de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 38 și jurisprudența citată).

12 Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 52).

13 Hotărârea din 30 mai 2013, Asbeek Brusse și de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 39).

14 Hotărârea din 26 octombrie 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, punctul 29) (a se vedea punctul 20 de mai sus). În prezenta procedură, dacă doamna Kuijpers a întâmpinat dificultăți financiare în respectarea planului de rambursare în rate a sumei de 200 de euro pe lună cu KdGStuvo, s-ar putea ca aceasta să fi fost reticentă și în a angaja un avocat care să îi asigure apărarea în cadrul acțiunii în justiție care avea să urmeze.

15 Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 46 și jurisprudența citată). A se vedea de asemenea concluziile noastre prezentate în cauza Faber (C-497/13, EU:C:2014:2403, punctele 57-59).

16 Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punctele 20-27).

28. Având în vedere importanța principiului autorității de lucru judecat, Curtea a statuat că necesitatea respectării *principiului efectivității* nu poate fi extinsă până la a impune unei instanțe naționale obligația de a suplini integral pasivitatea totală a consumatorului vizat care nici nu a participat la procedura arbitrală, nici nu a introdus o acțiune în anulare împotriva hotărârii arbitrale, care a rămas astfel definitivă¹⁷.

29. Cu toate acestea, Curtea a considerat că *principiul echivalenței* impune ca, în măsura în care instanța națională sesizată cu o acțiune în executarea silită a unei sentințe arbitrale definitive trebuie, potrivit normelor de procedură interne, să aprecieze din oficiu dacă o clauză arbitrală este contrară normelor naționale de ordine publică, aceasta este de asemenea obligată să aprecieze din oficiu caracterul abuziv al acestei clauze raportat la directiva menționată, de îndată ce dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest sens¹⁸.

30. În cauza VB PénzügyiLizing, instanța națională a încercat să clarifice dacă este obligată să efectueze din oficiu o cercetare judecătorească în vederea stabilirii elementelor de fapt și de drept necesare pentru a aprecia caracterul abuziv al unei clauze care conferă competență jurisdicțională teritorială exclusivă, în cazul în care dreptul național nu prevede o astfel de cercetare decât la solicitarea uneia dintre părți¹⁹. Curtea a statuat că, pentru a garanta eficacitatea protecției consumatorului, instanța națională trebuie să stabilească, *în toate cazurile și indiferent de normele de drept intern*, dacă clauza în litigiu a făcut sau nu a făcut obiectul unei negocieri individuale între un profesionist și un consumator, pentru a determina dacă intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13²⁰.

31. Această abordare a fost confirmată în cauza Banco Español de Crédito (o cauză referitoare la caracterul unei clauze privind dobânda moratorie pentru întârzierea efectuării plăților în rate ale unui împrumut). Curtea a constatat că o normă de procedură care nu permite instanței sesizate cu o cerere de somație de plată să aprecieze din oficiu caracterul abuziv al clauzelor contractuale în lipsa unei opoziții din partea consumatorului, deși dispune de elementele de fapt și de drept necesare în acest scop, poate submina eficacitatea protecției prevăzute de Directiva 93/13²¹.

32. În cauza ERSTE Bank Hungary, Curtea a detaliat această afirmație explicând că protecția juridică efectivă garantată de Directiva 93/13 se întemeiază pe premisa că una dintre părțile contractante va introduce o acțiune la instanțele naționale²². Menționăm că, în aceste condiții, consumatorul, în cazul în care nu acesta a fost partea care a inițiat procedura, este probabil să se găsească la capătul receptor al procedurii, iar hotărârea va afecta situația sa juridică, indiferent dacă participă sau nu participă la procedură.

33. În opinia noastră, următoarele principii pot fi derivate din jurisprudență: (i) principiul efectivității nu impune intervenția sistemului judiciar național atunci când niciuna dintre părțile la contract nu a introdus o acțiune la instanțele naționale, (ii) în cazul în care a fost introdusă o acțiune, aceste instanțe trebuie să examineze, din oficiu, în toate cazurile și indiferent de normele de drept intern ale acestora, dacă un contract intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, (iii) dacă acest contract intră în domeniul de aplicare al directivei, trebuie să examineze, din proprie inițiativă, și dacă clauzele contractului respectiv nu sunt abuzive, (iv) caracterul imperativ al normelor pe care această directivă le stabilește înseamnă că acestea trebuie aplicate indiferent de statutul conferit normelor naționale de punere în aplicare a acestora de către ordinea juridică națională și de către actele de procedură sau de către argumentele părților.

17 Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 47).

18 Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 53).

19 Hotărârea din 9 noiembrie 2010, VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, EU:C:2010:659, punctul 45).

20 Hotărârea din 9 noiembrie 2010, VB Pénzügyi Lízing (C-137/08, EU:C:2010:659, punctul 51).

21 Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 53.

22 Hotărârea din 1 octombrie 2015, ERSTE Bank Ungaria, C-32/14, EU:C:2015:637, punctul 63.

34. Faptul că nu consumatorul a fost partea care a inițiat procedura, că nu s-a prezentat în ședință sau că nu a invocat Directiva 93/13 nu poate modifica această concluzie.

35. În acest context, reglementarea belgiană care permite instanțelor să examineze din oficiu numai dacă o cerere este contrară normelor de ordine publică ale dreptului național, fără a avea în același timp dreptul de a examina dacă cererea în cauză încalcă principiile stabilite de Directiva 93/13, ar putea părea problematică.

36. Totuși, aceste norme trebuie interpretate în conformitate cu dreptul Uniunii. În cazul în care instanța națională are competența, în temeiul normelor de procedură interne, să examineze din oficiu validitatea unui act juridic în raport cu normele naționale de ordine publică, aceasta trebuie, de asemenea, să își exercite respectiva competență în ceea ce privește normele Uniunii cu caracter imperativ, în lumina principiilor echivalenței și efectivității. Sub rezerva acestei interpretări, suntem de acord cu abordarea guvernului belgian, bazată pe Hotărârea *AsbeekBrusse* și de *Man Garabito*²³, conform căreia, în temeiul articolului 806 din Codul judiciar, instanța națională este obligată să aprecieze din oficiu dacă o clauză este abuzivă în raport cu Directiva 93/13 la fel cum procedează și în cazul normelor naționale de ordine publică.

37. În consecință, concluzionăm că o instanță națională are competența și obligația de a examina din oficiu dacă un contract intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13, chiar dacă nu i s-a solicitat în mod expres acest lucru, printre altele deoarece consumatorul nu a participat la procedură.

Cu privire la cea de a doua și la cea de a treia întrebare

Observații generale

38. Înainte de a aborda fondul celei de a doua și al celei de a treia întrebări, care trebuie tratate împreună, trebuie definit conținutul acestora.

39. Utilizarea termenului „întreprindere” în modul de redactare a celei de a doua întrebări pare curioasă în contextul protecției consumatorilor. Presupunem că aceasta se explică prin modul de redactare a dispozițiilor de drept intern care stau la baza acestei cereri de decizie preliminară.

40. Astfel cum explică guvernul belgian în observațiile sale, termenul „întreprindere”, care își are originea în dreptul concurenței, a fost utilizat de legiuitorul belgian pentru a transpune în dreptul național²⁴ termenul „profesionist” utilizat la articolul 2 litera (c) din Directiva 93/13. Este foarte probabil ca acesta să fie motivul care a determinat instanța națională să întrebe dacă o instituție de învățământ liberă care asigură o formă de studii subvenționată, cum ar fi KdG în speță, poate fi considerată o „întreprindere” în sensul dreptului Uniunii.

41. Cu toate acestea, din cerința unei aplicări uniforme a dreptului Uniunii rezultă că, în măsura în care o dispoziție a acestuia nu conține nicio trimitere la dreptul statelor membre în ceea ce privește o anumită noțiune, aceasta din urmă trebuie să primească în întreaga Uniune Europeană o interpretare autonomă și uniformă, care trebuie stabilită ținând seama de contextul prevederii și de obiectivul urmărit de reglementarea în cauză²⁵.

23 Hotărârea din 30 mai 2013 C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 45.

24 A se vedea punctul 8 de mai sus.

25 Hotărârea din 7 septembrie 2017, *Schottelius* (C-247/16, EU:C:2017:638, punctul 31 și jurisprudența citată).

42. Directiva 93/13 definește într-adevăr termenul „profesionist”, fără a face trimitere la dreptul național. Rezultă, așadar, că această expresie trebuie considerată, în vederea aplicării directivei, ca desemnând o noțiune autonomă a dreptului Uniunii, care trebuie interpretată uniform pe teritoriul acesteia.

43. Înțelesul noțiunii „profesionist” nu poate, așadar, să depindă de modul în care legiuitorul național a ales să transpună această noțiune în dreptul național. Indiferent că legislația națională care transpune directiva folosește termenii „vânzător sau furnizor”, „companie”, „comerciant”, „întreprindere” sau „profesionist”, aceasta ar trebui interpretată uniform, în conformitate cu definiția prevăzută la articolul 2 litera (c) din Directiva 93/13. În consecință, ceea ce contează aici nu este conținutul noțiunii „întreprindere” în contextul dreptului concurenței sau modul în care este interpretată în jurisprudența privind prestarea de servicii, ci dacă un contract încheiat între un consumator și un organism precum KdG intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13.

44. În acest context, înțelegem că scopul instanței de trimitere, care a adresat atât întrebarea a doua, cât și pe cea de a treia, este să se stabilească dacă o instituție de învățământ liberă care asigură o formă de studii subvenționată, cum ar fi KdG, trebuie considerată „profesionist” în conformitate cu definiția prevăzută la articolul 2 litera (c) din Directiva 93/13.

Domeniul de aplicare al termenului „profesionist”

45. Guvernul belgian susține că o instituție de învățământ liberă care asigură o formă de studii subvenționată, cum ar fi KdG, nu poate fi considerată „furnizor de servicii” în sensul Directivei 93/13. Un contract de „servicii” necesită un element de remunerare, care aici este fie absent, fie, dacă nu absent, minim. Acest lucru se datorează faptului că instituția publică în cauză desfășoară activități în domeniul social, cultural și educațional destinate populației în ansamblu. Guvernul austriac are același punct de vedere.

46. În schimb, guvernul polonez susține că o astfel de instituție de învățământ este „un profesionist” în sensul directivei. Contractul dintre o instituție de învățământ și un student se înscrie în activitățile profesionale ale acelei instituții. Dacă rezultă sau nu rezultă un profit ca urmare a acestei activități, este irelevant.

47. Comisia consideră că ar trebui făcută o distincție între activitatea principală a KdG, de învățământ, și activitatea accesorie ocazională a acesteia ca instituție de credit. Prezenta cauză se referă la aceasta din urmă. Deși activitatea principală a KdG, învățământul, este una de interes general care nu se încadrează în Directiva 93/13, activitatea accesorie ocazională intră în domeniul de aplicare al acestei directive.

48. În opinia noastră, punctul de plecare pentru interpretarea noțiunii „profesionist” trebuie să fie chiar modul de redactare a definiției de la articolul 2 litera (c) din Directiva 93/13. Această noțiune cuprinde următoarele elemente: „orice persoană fizică sau juridică” „de drept public sau privat” „care acționează în scopuri legate de comerțul, activitatea sau profesia sa” și „un contract reglementat de directivă”.

49. Această definiție trebuie interpretată ținând cont de contextul acesteia și de obiectivul urmărit de reglementarea în cauză²⁶. Ea are caracter obiectiv și se bazează pe anumite elemente verificabile²⁷. Noțiunea „vanzător sau furnizor [a se citi «profesionist»]” este specifică Directivei 93/13 și, în opinia noastră, mai cuprinzătoare decât celelalte noțiuni utilizate de diverse alte instrumente de protecție a consumatorului²⁸.

50. Prima parte a acestei definiții, și anume *orice persoană fizică sau juridică, de drept public sau privat*, precizează că clasificarea, statutul juridic și caracteristicile specifice ale persoanei în cauză în conformitate cu dreptul național sunt lipsite de relevanță pentru calificarea sa ca „profesionist”²⁹.

51. Utilizarea termenului „orice” indică faptul că definiția trebuie interpretată în sens larg, pentru a include toate persoanele fizice sau juridice care pot impune consumatorilor clauze contractuale abuzive.

52. A doua parte a definiției impune ca profesionistul să *acționeze în scopuri legate de activitatea sa profesională*.

53. Directiva nu delimitează în niciun fel aceste activități, altfel decât prin faptul că ele constau în vânzarea de bunuri sau în furnizarea de servicii³⁰. Abordarea este funcțională: contractul trebuie să facă parte dintre activitățile desfășurate ca parte a activității comerciale sau profesionale a unei persoane. Definiția termenului „consumator” și definiția termenului „profesionist” depind, ambele, de domeniul în care își desfășoară activitatea persoana în cauză³¹. „Consumatorul” și „profesionistul” se află în punctele diametral opuse ale tranzacției. Consumatorul, considerat a fi vulnerabil și într-o poziție mai slabă, este situat la un capăt; iar profesionistul, care se află într-o poziție de forță care îi permite să își impună clauzele, se află la celălalt capăt. Definiția nu conține nicio condiție privind natura sau obiectul activităților profesionistului.

54. Mai mult, nicio directivă nu exclude din domeniul său de aplicare un anumit tip de comerț, afacere sau profesie. Este adevărat că al zecelea considerent indică faptul că nu vor fi incluse în domeniul său de aplicare mai multe tipuri de *contracte*, cum ar fi cele privind drepturile de succesiune³², dar nu există o dispoziție echivalentă în ceea ce privește un anumit tip de activitate profesională. Dimpotrivă, al paisprezecelea considerent prevede în mod expres că intră în domeniul de aplicare al directivei comercianții, întreprinderile sau profesiile de natură publică.

26 Hotărârea din 9 noiembrie 2016, Wathelet, C-149/15, EU:C:2016:840, punctul 28 și jurisprudența citată.

27 A se vedea, prin analogie, Concluziile avocatului general Saugmandsgaard Øe în cauza Wathelet, C-149/15, EU:C:2016:217, punctul 44.

28 Terminologia diferită utilizată în aceste instrumente reflectă, desigur, diferențele dintre domeniile lor de aplicare. Astfel, articolul 1 alineatul (2) literele (c) și (d) din Directiva 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 mai 1999 privind anumite aspecte ale vânzării de bunuri de consum și garanțiile conexe (JO L 171, p. 12, Ediție specială 15/vol. 5, p. 89) utilizează termenii de „vanzător” și „producător”; articolul 2 litera (b) din Directiva 2005/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori și de modificare a Directivei 84/450/CEE a Consiliului, a Directivelor 97/7/CE, 98/27/CE și 2002/65/CE ale Parlamentului European și ale Consiliului și a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 al Parlamentului European și al Consiliului („Directiva privind practicile comerciale neloiale”) (JO 2005, L 149, p. 22, Ediție specială 15/vol. 14, p. 260) folosește termenul „comerciant”; articolul 3 litera (b) din Directiva 2008/48/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 23 aprilie 2008 privind contractele de credit pentru consumatori și de abrogare a Directivei 87/102/CEE a Consiliului (JO 2008, L 133, p. 66) folosește termenul de „creditor”; și articolul 2 alineatul (2) din Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011 privind drepturile consumatorilor, de modificare a Directivei 93/13/CEE a Consiliului și a Directivei 1999/44/CE a Parlamentului European și a Consiliului și de abrogare a Directivei 85/577/CEE și a Directivei 97/7/CE a Parlamentului European și a Consiliului (JO 2011, L 304, p. 64) utilizează termenul „comerciant”.

29 A se vedea, prin analogie, Hotărârea din 3 octombrie 2013, Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs, C-59/12, EU:C:2013:634, punctul 26.

30 Al șaptelea considerent.

31 A se vedea Concluziile avocatului general Cruz Villalón în cauza Costea (C-110/14, EU:C:2015:271, punctul 20).

32 Este interesant că nu există nicio dispoziție de fond care să pună în aplicare în mod special excluderile cuprinse în a treia parte a acestui considerent.

55. În Hotărârea Šiba, Curtea a statuat că un avocat care, în cadrul activității sale profesionale, prestează cu titlu oneros un serviciu juridic în favoarea unei persoane fizice care acționează în scopuri private este un „profesionist” în sensul articolului 2 litera (c) din Directiva 93/13 și că această constatare nu este infirmată de caracterul public al acestei activități³³.

56. În contextul mai larg al directivelor privind drepturile consumatorilor, Curtea a statuat, de asemenea, că termenul „comerciant” folosit în contextul Directivei privind practicile comerciale neloiale nu exclude din domeniul său de aplicare organismele cărora le-au fost încredințate misiuni de interes general. Prin urmare, Curtea a hotărât că termenul „comerciant” include un organism de drept public însărcinat cu o misiune de interes general, cum ar fi gestionarea unui sistem public de asigurări de sănătate³⁴. În opinia noastră, această abordare poate fi transpusă în mod legitim la noțiunea „profesionist” în cadrul Directivei 93/13 (care, spre deosebire de Directiva privind practicile comerciale neloiale, prevede în mod expres că include în domeniul său de aplicare activități de natură publică).

57. Deși Curtea s-a referit la „comerciant” ca fiind partea care exercită o activitate remunerată, ea a făcut acest lucru pentru a sublinia că nu exclude din domeniul de aplicare al Directivei privind practicile comerciale neloiale nici entitățile care îndeplinesc o misiune de interes general, nici pe cele care au un statut de drept public³⁵. Misiunile de interes și de natură publică sunt deseori desfășurate în scopuri nelucrative. În consecință, considerăm că este lipsit de relevanță pentru definiția „profesionistului”, în contextul unui anumit contract, caracterul lucrativ sau nonprofit al organizației.

58. În ceea ce privește natura serviciului furnizat, apreciem că argumentul prezentat de guvernul belgian și de Comisie, potrivit căruia învățământul public finanțat în principal de la bugetul de stat nu poate fi considerat un serviciu în temeiul articolului 57 TFUE, nu înseamnă că instituțiile de învățământ sunt excluse din domeniul de aplicare al Directivei 93/13 atunci când încheie contracte care includ clauze abuzive.

59. Este adevărat, desigur, că Curtea a statuat că cursurile oferite de anumite instituții care fac parte dintr-un sistem de învățământ public finanțat în întregime sau în principal din fonduri publice sunt excluse din definiția serviciilor, întrucât, prin instituirea și prin menținerea unui astfel de sistem, statul nu dorește să se angajeze într-o activitate lucrativă, ci să își îndeplinească misiunea față de populația sa în domeniul social, cultural și educativ³⁶.

60. Cu toate acestea, există, de asemenea, o jurisprudență constantă potrivit căreia organizarea unor cursuri de către instituții de învățământ finanțate în cea mai mare parte din fonduri private (în special, dar nu neapărat, de studenți și de părinții acestora) constituie servicii în sensul articolului 57 TFUE, din moment ce scopul acestora este să ofere un serviciu în schimbul unei remunerații³⁷.

61. Din cele două linii jurisprudențiale reiese că această Curte consideră că elementul esențial în definirea serviciilor în sensul articolului 57 TFUE este acela dacă serviciul este oferit cu titlu oneros, și nu natura sarcinilor exercitate.

62. Jurisprudența referitoare la Directiva privind practicile comerciale neloiale³⁸ confirmă această abordare în măsura în care include un organism de drept public însărcinat cu o misiune de interes general, cum ar fi gestionarea unui sistem public de asigurări de sănătate, care intră sub incidența acestei directive³⁹. Directiva privind practicile comerciale neloiale are același temei juridic ca Directiva

33 Hotărârea din 15 ianuarie 2015, Šiba (C-537/13, EU:C:2015:14, punctele 24 și 25).

34 Hotărârea din 3 octombrie 2013, Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs (C-59/12, EU:C:2013:634, punctele 37 și 41).

35 Hotărârea din 3 octombrie 2013, Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs (C-59/12, EU:C:2013:634, punctul 32).

36 Hotărârea din 7 decembrie 1993, Wirth (C-109/92, EU:C:1993:916, punctul 15).

37 Hotărârea din 20 mai 2010, Zanotti (C-56/09, EU:C:2010:288, punctele 32 și 33 și jurisprudența citată).

38 A se vedea punctul 56 de mai sus.

39 Hotărârea din 3 octombrie 2013, Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs (C-59/12, EU:C:2013:634, punctele 37 și 41).

93/13, și anume articolul 95 CE (fostul articol 100a CEE, devenit articolul 114 TFUE) privind apropierea legislațiilor. Acest temei juridic subliniază în mod expres necesitatea de a legifera pentru realizarea unui nivel înalt de protecție a consumatorilor⁴⁰, obiectiv care nu este vizat de articolul 57 TFUE privind libertatea de a presta servicii.

63. În sfârșit, modul de redactare a Directivei 93/13 nu include nicio limitare a naturii și a scopului activităților în cauză sau a modului în care acestea sunt finanțate. Dimpotrivă, aceasta cuprinde în mod expres activități de natură publică în domeniul său de aplicare⁴¹.

64. În consecință, apreciem că împrejurarea că o persoană fizică sau juridică poate asigura o formă de studii subvenționate nu constituie un impediment pentru ca aceasta să fie considerată „profesionist” în sensul articolului 2 litera (c) din Directiva 93/13.

65. În ceea ce privește a treia parte a definiției unui „profesionist” (*un contract reglementat de directivă*), articolul 1 alineatul (1) și articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 arată clar că directiva se aplică „contractelor încheiate între un vânzător sau un furnizor [a se citi «profesionist»] și un consumator” care nu au fost „negociate individual”⁴². Al zecelea considerent al directivei subliniază domeniul de aplicare amplu al acestei noțiuni. „Toate contractele” încheiate între profesioniști și consumatori (cu excepția unor contracte precum cele referitoare la încadrarea în muncă, contractele privind drepturile de succesiune, contractele privind drepturi care intră sub incidența Codului familiei și contractele privind înființarea sau organizarea companiilor sau acordurile de parteneriat) intră sub incidența directivei⁴³. Un contract poate fi încheiat în scris sau verbal⁴⁴. Obiectul contractului nu are relevanță pentru a determina domeniul de aplicare al directivei⁴⁵.

66. În esență, Directiva 93/13 definește contractele cărora li se aplică în raport cu *calitatea părților contractante*, în funcție de faptul dacă acestea acționează în scopuri legate de activitatea lor comercială sau profesională. Acest criteriu corespunde ideii pe care se întemeiază sistemul de protecție pus în aplicare de directivă, și anume că un consumator se găsește într-o poziție de inferioritate față de profesionist, atât în ceea ce privește puterea sa de negociere, cât și nivelul său de informare. În consecință, consumatorul poate constata că trebuie să fie de acord cu clauzele stabilite în prealabil de profesionist fără a putea influența conținutul acestora⁴⁶.

67. Rezultă din cele ce precedă că un „profesionist” în sensul Directivei 93/13 este o persoană fizică sau juridică, de drept public sau privat, indiferent de statutul sau de caracteristicile sale juridice, care: (i) oferă bunuri sau servicii de orice fel, (ii) încheie un contract cu un consumator, iar (iii) contractul respectiv se referă la activitățile sale profesionale. Caracterul (public sau privat), obiectul (misiuni publice sau private, misiuni de interes public) și rezultatul (cu scop lucrativ sau fără scop lucrativ) sunt irelevante. Scopul contractului este, de asemenea, lipsit de importanță, atât timp cât acesta este încheiat între un consumator și un profesionist și se referă la activitatea, la comerțul sau la profesia acestuia.

68. Apreciem, așadar, că o instituție de învățământ liberă care asigură o formă de studii subvenționate poate fi considerată „profesionist” în sensul Directivei 93/13 atunci când încheie un contract reglementat de această directivă în scopuri legate de activitățile sale. Instanța națională este cea care trebuie să stabilească dacă această situație se regăsește în prezenta cauză și dacă contractul încheiat între doamna Kuijpers și KdG încalcă normele imperative prevăzute de această directivă.

40 A se vedea articolul 100a alineatul (3) CEE și articolul 95 alineatul (3) CE.

41 Al paisprezecelea considerent. A se vedea de asemenea Hotărârea din 15 ianuarie 2015, Șiba (C-537/13, EU:C:2015:14, punctele 24 și 25).

42 Hotărârea din 15 ianuarie 2015, Șiba (C-537/13, EU:C:2015:14, punctul 19).

43 Al zecelea considerent.

44 Al unsprezecelea considerent.

45 Ordonanța din 14 septembrie 2016, Dumitraș (C-534/15, EU:C:2016:700, punctul 27).

46 Hotărârea din 15 ianuarie 2015, Șiba (C-537/13, EU:C:2015:14, punctele 21 și 22 și jurisprudența citată).

Concluzie

69. Având în vedere toate considerațiile anterioare, propunem Curții să răspundă la cererea de decizie preliminară formulată de Vredegerecht te Antwerpen (Judecătorul de pace din Antwerpen, Belgia) după cum urmează:

- „– O instanță națională are competența și obligația de a examina din oficiu dacă un contract intră în domeniul de aplicare al Directivei 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, chiar dacă nu i s-a solicitat în mod expres acest lucru, printre altele, deoarece consumatorul nu a participat la procedură.
- O instituție de învățământ liberă care asigură o formă de studii subvenționată poate fi considerată «profesionist» în sensul Directivei 93/13 atunci când încheie un contract reglementat de această directivă în scopuri legate de activitățile sale. Este de competența instanței naționale să determine, de la caz la caz, dacă această situație se regăsește în speță și dacă contractul în cauză încalcă normele imperative prevăzute de această directivă.”